

Ivana Mance

Institut za povijest umjetnosti, Zagreb

Kukuljevićev Slovník umjetnikah jugoslavenskih: povijest umjetnosti kao bibliografski univerzum

Izvorni znanstveni rad – *Original scientific paper*

Predan 1. 8. 2008. – Prihvaćen 3. 9. 2008.

UDK 7.071(497)

Sažetak

Kao autor prvog nacionalnog biografskog leksikona umjetnika, ali i jedan od prvih istraživača na polju povijesti umjetnosti u Hrvatskoj i širem području južnoslavenskih zemalja, Ivan Kukuljević tvorac je i prve bibliografije za nacionalnu povijest umjetnosti. Njegovo poznavanje literature za opću povijest južnoslavenskog geopolitičkog prostora, ali i ciljano traganje kroz postojeću specijalističku literaturu na području europske povijesti umjetnosti, osiguralo je prvu zalihu znanja nužnu za uspostavu nacionalne baštine kao predmeta auto-

nomnog znanstvenog interesa. U radu se donosi pregled literature koju je Kukuljević prikupio i kojom se koristio za rad na Slovníku, razvrstavajući je pri tom u nekoliko načelnih skupina radi stjecanja uvida u izvanrednu širinu njezina opsega. Također, nastoji se rekonstruirati kronologija i način upoznavanja s korištenom literaturom odnosno put njezina pribavljanja, a na kraju i razmotriti refleksije upotrijebljene literature na diskurs samog Slovníka.

Ključne riječi: *Ivan Kukuljević Sakcinski, Slovník umjetnikah jugoslavenskih, bibliografija, povijest umjetnosti, kulturna povijest*

Širok raspon interesa odnosno područja djelovanja Ivana Kukuljevića ne bi bio moguć bez jedne temeljne pretpostavke: ljubavi prema knjigama, koja, koliko i osobna strast, odnosno primarno područje sakupljačke aktivnosti, čini osnovni operativni medij njegova znanstvenog istraživanja.¹ Kao i za ostale grane historiografskih znanosti, to važi i za Kukuljevićev rad na području povijesti umjetnosti: »Ovaj podrazred knjižnice, iznosi preko jedne tisuće knjigah pisanih u različitim jezicima, te je velikim troškom vlasnika, nabavljen onom prilikom, kad je isti počeo pisati svoj Slovník umjetnikah jugoslavenskih, neimajući u čitavoj trojedinoj kraljevini sbirke knjigah i izvorah, potrebitih za pisanje istorije umjetnostih. Budući da život jugoslavenskih umjetnikah u tjesnom savezu stoji s povjestnicom umjetnosti talijanske i njemačke svih školah, to je dakako vlasnik morao pri sastavljanju svoje sbirke, po mogućnosti i po dozvoljenju svojih sredstvih, obzir uzeti na sva bolja djela o svih rečenih školah.« Navedeni tekst stoji kao uvodna napomena na početku cjeline u kojoj se navode djela s područja povijesti umjetnosti u katalogu rukopisa i tiskanih knjiga što ih je vlasnik, Ivan Kukuljević Sakcinski, do tog trenutka bio pribavio, objavljenom pod naslovom *Jugoslavenska knjižnica Ivana Kukuljevića Sakcinskog*.² Usprkos ograničenim mogućnostima pojedinaca da spomenutom deficitu doskoče

stvaranjem privatne biblioteke, Kukuljevićeva je objecka pouzdan znak epistemološke zrelosti vremena. Krajem 18. i početkom 19. stoljeća postojanje javnih, dobro opskrbljenih i sve bolje uređenih knjižnica kao i dostupnost »primarnih izvora«, koji se počinju objavljivati u raznim zbornicima i zbirkama historiografske građe, postaju osnovnim pretpostavkama pisanja povijesti odnosno historiografskih žanrova, koji upravo bibliografsku referenciju podrazumijevaju kao svoju glavnu distinktivnu kvalitetu. Činjenica da Kukuljević sredinom 19. stoljeća prvi u Hrvatskoj uviđa tu nužnost ukazuje na ključnu kvalitetu njegova Slovníka, koja ga situira u povijesnom vremenu. U spoznajno-znanstvenom smislu Slovník je prije svega bibliografski pothvat i kao takav otkriva što proces stvaranja i pisanja povijesti na svojoj radnoj, generativnoj razini prvenstveno i jest – pronalaženje, povezivanje i spajanje različitih tipova tekstova u bibliografski univerzum. Posrijedi, dakle, nije dubinska, nego ekstenzivna istraživačka gesta – cilj nije u tome da se pravocrtno napreduje prema što originalnijem povijesnom izvoru, nego da se predmet znanstvenog interesa rasprostire na što širem literarnom horizontu.³ Snaga znanstvenog dokaza proporcionalna je širini referentne literature odnosno prostora pisane riječi koji se mora prijeći:⁴ krećući se uzduž i poprijeko načelno beskonačnog tekstualnog prostora, Kukuljević suprotstavlja

i povezuje naizgled udaljene točke, združujući ne samo sekundarnu literaturu s primarnom povijesnom građom, već i žanrovski različite tipove štiva.

Akumulacija bibliografskog znanja

Većinu tih djela Kukuljević je s vremenom nabavio za svoju biblioteku, čiji se nastanak i sustavno izgrađivanje može okvirno rekonstruirati na temelju korespondencije, izvješća s putovanja, dnevnčkih bilješki, popisa koje je sam vodio itd. Prema katalogu objavljenom u spomenutoj knjižici iz 1867., upravo se područje povijesti umjetnosti i starina te kulturne povijesti ističe kao jedna od konzistentnijih cjelina. Osim historiografskih djela u širem smislu i izdvojenoga korpusa slavenskih knjiga, to je jedna od brojčano znatnijih skupina.⁵ Činjenica da se bibliografija *Slovnika* ne iscrpljuje samo na području koje izdvaja u usko specijalističkoj kategoriji umjetnosti i starina, već da se prostire širom bibliotečnog sustava koji Kukuljević pokušava izgraditi služeći se različitim kriterijima klasifikacije, govori u prilog načelu ekstenzije predmeta interesa na što širem literarnom polju.

Kukuljević s povijesnoumjetničkom literaturom vjerojatno dolazi u dodir već u ranoj mladosti, kada ga, kao što navodi Smičiklas, kao mladog časnika počinju zanimati »historijske knjige i lijepe umjetnosti«. ⁶ U tom razdoblju posvećuje se proučavanju povijesti motiviran vlastitim književnim pokušajima, u čemu mu svakako pruža oslonac nemala očeva biblioteka, no već tada počinje i sam prikupljati i kupovati knjige. ⁷ Po otpustu iz vojske Kukuljević učestalije putuje i u tom razdoblju intenzivira i usustavljuje svoj rad na području povijesti umjetnosti. U Veneciji 1842. godine upoznaje Giuseppa Valentinellija, tada bibliotekara venecijanske Marciane, kroz čitav radni vijek jednoga od najdragocjenijih suradnika, koji mu, između ostalog, nabavlja i šalje knjige, o čemu svjedoči i sačuvana korespondencija. Premda će mu Valentinelli kao i nekolicina drugih poznanstava biti od pomoći i na tom području, osobito u kasnijem razdoblju radnoga vijeka, Kukuljević je u prikupljanju literature iz povijesti europske umjetnosti bio uvelike samostalan, odnosno njegova je obaviještenost primarno rezultat sporadičnih, ali efikasnih boravaka po knjižnicama i zbirkama koje su mu bile najdostupnije: uz Veneciju, to je prvenstveno Beč – nesumnjivo prvo i najvažnije mjesto Kukuljevićeva doticaja s umjetničkim materijalom i povijesnoumjetničkom literaturom, te Budimpešta, u kojoj između 1849. i 1851. u nekoliko navrata boravi po službenom zadatku vraćanja rekvirirane arhivske građe. Od 1847., kada se u »Danici« javlja dopisom pod naslovom *Pogled na Štajersku, Beč, Peštu i Požun*, pa do početka pedesetih godina, kada poduzima prva putovanja kao predsjednik novoosnovanog Društva za povjestnicu jugoslavensku upravo u svrhu istraživanja povijesnih spomenika, Kukuljević će u nekoliko navrata boraviti u Pešti, Veneciji, Ljubljani i Beču, i upravo u tim godinama vjerojatno se uspio upoznati s glavninom »najboljih« djela

o europskoj umjetnosti.⁸ Kada u jesen i zimu 1856./1857. napokon putuje u Italiju, Ivan Kukuljević je kompetentan poznavatelj zapadnoeuropske, nadasve talijanske umjetnosti, koji ciljano pribavlja potrebnu literaturu.

Prikupljena i u *Slovníku* upotrijebljena literatura može se sagledati prema načelnim skupinama: kao prvo, to su različita bioleksikografska djela; potom širok raspon djela s područja historiografije, topografije i kulturne povijesti; zatim publikacije koje obrađuju grafičke zbirke odnosno pomažu u kolekcionarskoj praksi, poput kataloga, leksikona i priručnika; napokon, tu su *Vita* i *Guida*, odnosno životopis i vodič kao najraniji oblici povijesnoumjetničkog znanja, kao i druga Kukuljeviću suvremena stručna literatura.⁹

Bioleksikografija

Premda je među bilježnicama s Kukuljevićevih putovanja pohranjenima u Arhivu HAZU s apsolutnom pouzdanošću nemoguće datirati one s izvadcima iz stručne literature, postoje naznake na temelju kojih je moguće pretpostaviti da je većina tih bilješki napravljena u Dvorskoj knjižnici u Beču, venecijanskoj Marciani i peštanskoj Sveučilišnoj knjižnici tijekom spomenutih putovanja. Literaturom se služi, odnosno pravi bilješke iz nje s dvjema glavnim svrhama: potragom za novim imenima, tj. umjetnicima za koje se može pretpostaviti da su potencijalno slavenskoga podrijetla, i radi dolaženja do novih podataka o životu i djelu onih već poznatih.¹⁰ U prvu svrhu Kukuljeviću će služiti biografski leksikoni umjetnika i razna druga bioleksikografska djela. Njegove bilježnice ispunjavaju stranice i stranice imena prepisanih iz Zanijeve *Enciclopedije* (od kojih će tek manji dio u konačnici biti uvršten u *Slovník*), Naglerova ili Füsslijeva leksikona, Ticozzijeva *Dizionarioja* i sličnih priručnika.¹¹ Upravo će iz takvih sveobuhvatnih biografskih leksikona umjetnika iz pera manje-više suvremenih autora u *Slovník* dospjeti najveći broj imena koja su Kukuljevićevu uhu odzvanjala slavenskom intonacijom, pogotovo onih s područja Furlanije, Koruške, Štajerske i drugih talijanskih i austrougarskih zemalja naseljenih i slavenskim stanovništvom.¹² Isto vrijedi i za imena umjetnika pod pretpostavkom provenijencije iz mjesta na području južnoslavenskih zemalja (npr. da Ragusa, di Carnio, da Salona i sl.).

S metodološkog stajališta takva je uspostava novog povijesnoumjetničkog znanja – koliko god imala jak ideološki naboj – ipak relativno jednostavna: imena odnosno cjelovite natuknice preuzimaju se iz specijalističke leksikografske literature isključivo temeljem pretpostavljene etničke pripadnosti ili geografskog podrijetla, uz eventualnu identifikaciju ličnosti u više sličnih izvora. Inauguracija novih umjetničkih ličnosti u nacionalnu povijest umjetnosti stoga će puno veću epistemološku vrijednost imati u slučajevima kada ona nisu preuzeta iz biografskih leksikona umjetnika, već usvojena iz izvora u kojima ne funkcioniraju kao element povijesnoumjetničkog znanja. To se ponajprije odnosi na Kukuljevićevo iščitavanje arhivskog materijala, poput

bilježničkih spisa ili testamena, te neposredno upoznavanje materijala na terenu, ali i na inovativnu upotrebu i povezivanje doista širokog raspona historiografske i druge literature. Biografski koncipirana djela kompatibilna su s tipom informacije koju nudi *Slovník*, pa se Kukuljević koristi gotovo svime što mu je poznato: od rukopisnih opusa Marka Dumanića¹³ i Serafina Crijevića,¹⁴ preko Sebastijana Slade-Dolcija¹⁵ i Franje Marije Appendinija,¹⁶ do njemu vremenski bližih ili suvremenih autora leksikona uglednih ličnosti – Petra Stankovića za Istru,¹⁷ Franje Carrare¹⁸ i Andrije Ciccarelija za Split i okolicu,¹⁹ i naravno, Ljubićevoga *Dizionarioja*.²⁰ Na razini ideološkog zahvata, posrijedi je čin usvajanja lokalne memorije koju ti biografi i polihistori utjelovljuju: koliko god sitnim slovima njihova imena u bilješci bila napisana, ona daju legitimitet uvrštavanju Dioklecijana ili Kukuljeviću suvremenih tršćanskih slikara u galeriju južnoslavenskih umjetnika, koji posredno, preko lokalne memorije, ulaze u sastav nacionalnog biografskog leksikona.²¹

Historiografija, topografija i kulturna povijest

I druga kanonska mjesta starije historiografije koja se odnose na geopolitički prostor južnoslavenskih zemalja u *Slovníku* se inauguriraju kao pouzdan izvor nacionalne povjesnice, pa tako i povijesti umjetnosti. Pored niza više ili manje anonimnih majstora kojih identitet sve do danas nije potvrđen, Kukuljevićevo poznavanje bibliografije za crkvenu, ali i političku povijest osiguralo je i neka od kapitalnih imena nacionalnog umjetničkog panteona. Pona prije, to se odnosi na djela Farlatija i Lučića,²² koja se navode ponekad kao jedini izvori. Kukuljeviću su također dobro poznati lokalni povjesničari i kroničari poput Pavla Andreisa,²³ Lorenza Fondre,²⁴ Jakova Lukarevića,²⁵ Serafina Razzija,²⁶ pa i Filipa de Diversisa²⁷ i Tome Arhiđakona,²⁸ s kojima su povezana imena umjetnika što ih do danas prati odgovarajuća *fortuna critica* – primjerice Andrije Buvine, Matije Gojkovića, Francesca da Milana, Bonina da Milana, Ivana Progonovića, Nikole Firentinca i drugih. Kukuljevićevo poznavanje starije crkvene historiografije urodit će oskudnijim plodom na području sjeverne Hrvatske, s izdvojenim slučajem Nikole Bengera, iz čijeg će kroničarsko-biografskog djela Kukuljević povući nekoliko imena – majstora pavlina, između kojih i Rangerovo, koja su do danas opstala u nacionalnoj povijesti umjetnosti.

Premda većina imena koja izvlači iz djela historiografa s područja Zagrebačke biskupije, poput Tome Kovačevića ili Rafaela Levakovića, do danas nisu nadrasla status arhivskog podatka, neka od njih ipak su se zadržala u sastavu nacionalne povijesti umjetnosti – primjerice, Ivan Firentinac Nicze, talijanski drvorezbar, kao majstor neočuvanih renesansnih korskih klupa za zagrebačku Katedralu, ili Luka Markgraf, pavlinski slikar preuzet iz Bengera, od čijeg djelovanja u Lepoglavi također nije ostao nikakav trag.²⁹ Još jedna nit koju Kukuljević iz svog poznavanja starije historiografije nastoji izvući vezana je uz djelatnost dalma-

tinskih majstora na Ugarskom dvoru, posebice u vrijeme Matije Korvina. Autori i djela nezaobilazna za to razdoblje povijesti koje južnoslavenski narodi dijele s poviješću ugarskih zemalja, primjerice Marko Bonfini, Nikola Istvánffy ili Ludovik Crijević Tuberon,³⁰ poslužiti će mu kao izvori novih umjetničkih imena ili za stjecanje detaljnije slike onih već više ili manje poznatih. Kukuljevićevo okretno služenje raspoloživom i poznatom literaturom osobito dolazi do izražaja u natuknici o Jakovu Statiliću, čiji lik i djelo postupno izgrađuje preplećući različite referencije:³¹ od utvrđivanja njegova obiteljskog podrijetla opjevanog u nekoliko stihova Jerolima Kavanjina, do utiranja njegova životnog puta povezivanjem informacija što ih o Jakovu Trogiraniu daju Bonfini, Istvánffy i drugi kroničari, s onima što ih o majstoru iz Trogira daje Filarete (Averulino), itd.³²

Bibliografske referencije dat će težinu uključivanju i čitavog niza antičkih, ranosrednjovjekovnih i drugih imena čije je mjesto u *Slovníku* isključivo ideološki motivirano – mogućnost da se Prokopije, Konstantin Porfirogenet pa čak i Plinije navedu u funkciji historiografskih izvora za južnoslavensku povijest umjetnosti ponekad je važnija od samog povoda; u bilješci nerijetko navedeni uz djela novijeg datuma, oni sugeriraju kontinuitet južnoslavenskoga kulturnog identiteta još od antičkih, odnosno predslavenskih vremena.³³

U pokušaju identifikacije majstora koji su radili na prostoru Istre i Dalmacije, osobito Trogira, Zadra, Splita, Dubrovnika, Kukuljević se, dakako, mogao osloniti na srodnu djelatnost sebi suvremenih povjesničara i arheologa, poput istraživanja sakralne baštine Trogira i okolice Vicka Celio-Cege; franjevačke baštine, osobito zadarske – Donata Fabijanića; arheološka istraživanja Frane Carrare i Frane Lanze,³⁴ itd. Također, dostupan mu je bio i širok raspon više ili manje popularne putopisne literature od Alberta Fortisa odnosno njegovih odjeka³⁵ i Giacoma Concine³⁶ do onodobnih putnika po Istri, Dalmaciji i unutrašnjosti. Više negoli kao izvor bitnih i novih informacija, ta se literatura navodi kao svjedočanstvo kontinuiranog interesa za jadranske južnoslavenske zemlje.³⁷

Za kontinentalno, sjeverozapadno područje zadano opsegom zemalja koje nastavaju južni Slaveni raspon literature će biti nešto uži, ali princip uporabe isti. Za područje Kranjske svakako je presudno Kukuljevićevo poznavanje starijih topografsko-historiografskih djela Valvasora,³⁸ Dolničara,³⁹ Linharta,⁴⁰ kao i ostavštine baruna Erberga⁴¹. Za područje Koruške i Štajerske Kukuljević će biti orijentiran na suvremena povijesno-topografska istraživanja.⁴² Za područje Srbije mu, osim općepovijesnog djela Jovana Raića, na raspolaganju stoje tek recentnija filološka, književnopovijesna i kulturnopovijesna djela Miklošiča, Kopitara, Šafarika, Dobrovskog i drugih, gdje primarno nalazi podatke o iluminatorima rukopisa, tiskarima itd. Naposlijetku, Kukuljević nova imena sabire i na polju suvremene periodičke literature, u širokom spektru od dnevnih novina i općekulturnih magazina do stručnih historiografskih, topografskih, arheoloških, povijesnoumjetničkih

i drugih časopisa. U *Slovníku* će se tako naći nemali broj uspješnih studenata bečke, peštanske, talijanskih i drugih akademija te mladih umjetnika rodom iz Trsta ili gradova na području Štajerske, Furlanije, Koruške itd., o čijim recentnim uspjesima čita u lokalnom dnevnom tisku na talijanskom i njemačkom jeziku, a kojima se u povijesti umjetnosti uglavnom kasnije gubi trag. Po istom automatizmu uvrstit će i novootkrivene majstore ranijih vremena koji su ostavili djela u tim krajevima, informirajući se u stručnim časopisima poput »L'Archeografo Triestino« ili »Mittheilungen der k. k. Central-commission zur Erforschung und Erhaltung der Baudenkmale«, u kojem je i sam u nekoliko navrata dao svoj doprinos.

Katalozi, leksikoni i priručnici

Kukuljevićev prvi susret s djelima Schiavonea i drugih primarno se zbiva kao knjiški susret u bibliotekama i grafičkim zbirka, i to ponajprije onima na području Austro-Ugarske Monarhije. Da će upravo Julije Klović biti njegova prva povijesnoumjetnička tema i trajna okupacija, nije za očekivanje samo iz razloga Kukuljevićeve bibliofilije, nego i zbog činjenice da učestalo nailazi na grafičke listove rađene po Klovićevim predlošcima, ponajprije u mapama Corneliusa Corta, ali sekundarno i drugih grafičara poput Jana i Rafaela Sadelera, te u mnogima drugima u zbirci Dvorske knjižnice, zbirci vojvode Alberta⁴³ i zbirci Esterházy⁴⁴ u Beču, kao i širom različite literature, gdje se njegova i djela drugih poznatih Schiavona nalaze reproducirana na temelju više ili manje poznatih grafičkih prijevoda. U prvom članku o Kloviću, što ga je objavio u »Danici« 1847.,⁴⁵ kao poznate ilirske slikare uz Klovića spominje Andriju Medulića, Natalea Bonifacija i Martina Rotu – dakle, redom umjetnike koji su mu dostupni upravo kao grafičari.⁴⁶ Stranice bilježnica koje se čuvaju u Arhivu HAZU s popisanim grafikama Medulića i Rote te onima rađenima prema Benkoviću i Pončunu iz zbirke nadvojvode Alberta jasno daju do znanja da je upravo kultura skupljanja i obrađivanja grafičkih listova portal na koji je Kukuljević mogao ući u svijet umjetnosti, pa će i način na koji organizira popise djela svih tih umjetnika u *Slovníku* pratiti način na koji se s njima sreće u popratnoj literaturi: prije svega, to su kritički katalozi grafičkih zbirki (tzv. *catalogues raisonnés*) kao jedan od prvih žanrova stručne, akribične obrade umjetničkog materijala, odnosno pokušaja njegove historizacije artikulacijom zbirke na temelju tehnika, razdoblja, škola itd.⁴⁷ Zatim su tu razni priručnici za kolekcionare, koji također donose temeljne informacije o grafičkoj umjetnosti, umjetnicima i školama, drugi slični biografski leksikoni grafičara i tzv. leksikoni monogramista, također primarno namijenjeni sakupljačima i obrađivačima grafika.⁴⁸ Kao redoviti korisnik bečke Dvorske biblioteke i drugih zbirki, Kukuljević se služi katalozima Adama i Friedricha Bartscha,⁴⁹ ali i drugim katalozima važnijih privatnih zbirki koji sadrže djela umjetnika od interesa.⁵⁰ Kao referentnu literaturu također često navodi i prepisuje iz najpoznatijih leksikona grafičara i priručnika poput Basanova, Hellerova i Gandelinijeva leksikona, priručnika Hubera i Rosta,⁵¹ kao i

iz Brulliotova, Hellerova i Naglerova leksikona monograma.⁵² Osim kataloga grafičkih zbirki Kukuljević kao vrijednu referenciju navodi i kataloge pinakoteka i drugih galerija koje u svojim kolekcijama imaju djela Schiavonea i drugih umjetnika uvrštenih u *Slovník* – venecijanske Akademije, galerije Pitti, stalnog postava zbirke kardinala Fescha u Palazzo Falconieri, bečkog Belvedera i drugih zbirki.⁵³

Guida i Vita – idealni oblici povijesnoumjetničkoga znanja

Dva osnovna žanra pružaju mogućnost da se povijest pisanja povijesti umjetnosti protegne daleko u vrijeme ispred njegove znanstvene, akademske institucionalizacije – životopis i vodič, odnosno *Vita* i *Guida*, dva su uvriježena tipa artikulacije povijesnoumjetničkoga znanja prije povijesnostilske naracije. Utemeljena na kriteriju pripadnosti osobnom imenu ili toponimu, ta dva oblika češće dolaze u nekoj međusobnoj kombinaciji negoli u žanrovski čistom stanju, pa se žanrovska obilježja između abecedarija galerija uglednih umjetničkih ličnosti, monografija gradova i vodiča itd. nerijetko preklapaju. U trenutku kada počinje raditi u bečkim, peštanskim i venecijanskim bibliotekama Kukuljević zatječe čvrsto isprepletenu kulturu međusobnog nadovezivanja, tradiciju pisanja u kojoj se redovito navode uzori i prethodnici, objavljuju revidirana izdanja kapitalnih djela, pa se može pretpostaviti da je, slijedeći putanju gdje ga je jedan naslov vodio do idućega, proces upoznavanja s relevantnom literaturom tekao relativno lako. Sudeći prema navodima u bilješkama, čini se da se na tom bibliografskom području Kukuljević suvereno snalazio: za područje Venecije koristio se mnogim proslavljenim djelima, od monografije Francesca Sansovina⁵⁴ preko Martinellijeva *Il Ritratto di Venezia* (1684.)⁵⁵ do Boschinijeva *Descrizione di tutte le pitture della città di Venezia*. *Guide* i slična literatura nastavit će se pisati kroz čitavo 18. i prvu polovinu 19. stoljeća ne mijenjajući bitno ustaljenu strukturu. Primjerice, Zanettijev *Della pittura Veneziana e delle opere pubbliche dei Veneziani maestri* iz 1771. zanimljiv je pokušaj hibridnog združivanja povijesnoumjetničke naracije i vodiča.⁵⁶ Premda se već Zanetti u uvodu svoga djela kritički osvrće na žanrovsku hiperprodukciju, interes za njom neće jenjati do duboko u 19. stoljeće, koje će model proširiti tek bogatijom opremom i ilustracijama – primjerice, Paolettijev *Fiore di Venezia*, koji Kukuljević također često navodi.⁵⁷ Jedan od najpopularnijih vodiča nastat će 40-ak godina poslije Zanettija – Moschinijeva *Guida per la città di Venezia*, koja u trenutku objavljivanja (1815.) doista ima dugu i bogatu tradiciju pisanja na koju se može kritički osloniti.⁵⁸ Osim na razini informacije koju pruža, na jednak će način u metodološkom smislu Kukuljeviću biti uzorno i korisno Cicognino djelo, odnosno istraživanja o venecijanskoj epigrafskoj baštini, organizirano također po principu spoja *Guide* i *Vite*, lokaliteta i biografske bilješke o svakom imenu koje se spominje ili tiče navedenoga natpisa, s redovito navedenim arhivskim izvorom i upotrijebljenom literaturom.⁵⁹

Kukuljević se dakle, vodičima koristi radi inventarizacije kao jednoga od svojih osnovnih zadataka. U skladu s poetikom vodiča, umjetnik i njegovo djelo percipiraju se u stanju raspršenosti u prostoru, a zadatak je istraživača da prikupi informacije o njemu, organizirajući ih nerijetko i u natuknicama vlastitog leksikona također po kriteriju mjesta na kojem se nalaze odnosno čuvaju. Kukuljevićeve natuknice također se mogu interpretirati kao spoj životopisa i vodiča kroz djelo, uključujući i navođenje izvora kao ontološki primarne lokacije djela, odnosno što potpunije katalogizacije opusa, koja je ponekad izdvojena kao dodatak na kraju natuknice, a redovno, s obzirom na mogućnosti kronološke rekonstrukcije, interpolirana u okvir životne priče. Različite bilješke i radni materijal za *Slovník* pohranjene u Arhivu HAZU pokazuju da je upravo kriterij lokacije radno, praktično načelo organizacije prikupljenih informacija – npr. fascikl *Mletci* između ostalog sadrži abecedar imena s kratkom biografskom bilješkom i djelima u kojima se nalaze, te obrnuto, popis lokaliteta s djelima koja se na njima nalaze.

Osim *Guide* i *Vite* kao dva dominantna modela organizacije povijesnoumjetničkog znanja, Kukuljević je, dakako, upoznat i sa suvremenom povijesnoumjetničkom produkcijom, odnosno dostignućima na polju historizacije nekog segmenta ili pak cjelokupne umjetnosti zapadnoeuropskoga kruga. U *Slovníku* navodi sveobuhvatne preglede poput Kuglerova ili Schnaaseova,⁶⁰ zatim djela koja slikarstvo, skulpturu ili arhitekturu prikazuju kao autonomne, povijesno kontinuirane, razvojno logične fenomene – poput Fiorillove povijesti slikarstva,⁶¹ Cicognarine povijesti skulpture⁶² ili arhitekture Wilhelma Lübkea,⁶³ te djela koja slikarstvo, skulpturu ili arhitekturu pokušavaju historijski organizirati na razini nacionalnog naslijeđa, poput Lanzijeve povijesti slikarstva u Italiji⁶⁴ ili venecijanske arhitekture Pietra Selvatica.⁶⁵

Slovník i njegovi uzori

Svjestan manjkavosti svojih kompetencija, smatrajući se priučenim amaterom, Kukuljević i ne pomišlja upuštati se u način *zgodopisanja*, kojem se ne smatra doraslim. Na horizontu njegova iskustva čitanja i pisanja o umjetnosti *Vita* se nudi kao generalno validna forma povijesnog, a time i povijesnoumjetničkog mišljenja. »U sadašnjemu izobraženom vieku« – započinje svoj predgovor *Slovníku* – »neima skoro naroda, koj pokraj svoga zgodopisa liepih umjetnostih nebi imao i slovníka svojieh umjetnikah.«⁶⁶ Kao i na drugim područjima *povjestnice*, na području povijesti umjetnosti historiografski i biobibliografski diskurs odvijaju se paralelno, dijalektički se nadopunjujući. Štoviše, u skladu sa svojim načelnim stavom da je »prikupljanje« povijesne građe radnja koja prethodi pisanju povijesne naracije, Kukuljević svoj izbor žanra smatra logičnim i epistemološki primjerenim. Kukuljević je, doduše, svjestan da mu upravo nepostojanje relevantnih kriterija otežava posao, pa se u nastavku predgovora nastoji pred čitateljem

opravdati: »Pri velikoj oskudici podatakah niesam znao od nekijh umjetnikah drugo priobćiti do gologa imena, napomenuvši zajedno kod svakoga izvor odkuda sam vadio podatke. Nieka od ovieh imenah, niesu možebit ni zaslužila da sam ih medju druge umjetnike uvrstio, ali znajući dobro kako je kod inih narodah često i golo ime prije sasvim nepoznatoga umjetnika, najedankrat silno razsvietlilo zgodopis umjetnosti, kad se je naime njegov od prije zanemareni umotvor na vidilo izneo; držao sam za moju dužnost, svako ime zabilježiti, koje mi se je i malo činilo od budi koje važnosti.«⁶⁷ Premda će argument da prikupljanje prethodi kritičkoj obradi odnosno pisanju povijesti biti glavni bastion s kojega će Kukuljević kroz cijeli život braniti svoju etiku minimalne diskriminacije, upravo će se taj argument pokazati kao slaba karika – kad 1874. doživljava tešku kritiku struke po izlasku prvog sveska svog *diplomatičkog zbornika*, Kukuljević će svoje epistemološke pozicije braniti istom argumentacijom.⁶⁸

U literaturi koju je sakupio i imao u vidu, za pisanje životopisa stoji mu na raspolaganju čitav niz uzora. Uz već spomenute biografske leksikone umjetnika poput Zanijeva, Naglerova, Füslijeva, Winkelmannova,⁶⁹ tu je i De Bonijeva zbirka životopisa jednostavno naslovljena kao *Biografia degli Artisti* itd.,⁷⁰ a Kukuljević se, kada su Schiavoni posrijedi, neizostavno oslanja i na biografsku baštinu prethodnih stoljeća: od Vasarijevih *Vita* u nekoliko njihovih izdanja⁷¹ i Baldinuccijevih *Bilješki*, kojima si autor postavlja zadatak revitalizacije Vasarijeva djela na modernijim osnovama,⁷² preko Giovannija Baglionea kao glavnog životopisca za rimske umjetnike,⁷³ Guglielma Della Valle za sijenske⁷⁴ do Carla Ridolfija odnosno njegovih *Le meraviglie dell'arte ovvero le vite degli illustri Pittori veneti*, osim Boschinijeva vodiča najvažnijega djela o venecijanskom slikarstvu napisanoga u 17. stoljeću. Napokon, tu je i popularni Orlandijev odnosno Guarientijev *Abeccedario pittorico*, prva zbirka životopisa organizirana abecednim redom, koja je tijekom 18. stoljeća, na početku kojega je i napisana, doživjela čak 5 izdanja.⁷⁵ U natuknicama o Meduliću ili Kloviću Kukuljević, dakako, ima u vidu i leksikone netalijanskih autora iz druge polovine 18. stoljeća, primjerice Argenvilleovu zbirku životopisa,⁷⁶ jedno od najpopularnijih djela te vrste francuskog autora (tj. djela koje primarno obrađuje talijansko slikarstvo iz pera francuskog autora) ili Pilkingtonova leksikona elegantna naslova *The Gentelmen and connoisseurs Dictionary of Painters*.⁷⁷

Bibliografija natuknica o najpoznatijim Schiavonima nije samo najopsežnija, nego i zatečena kao već uporabom strukturirana u raspoloživu zalihu znanja. Prije negoli kao jednostavnu biografiju, Kukuljević stoga strukturira monografsku naraciju kao pretresanje odnosno prepričavanje postojeće literature, ponosno se nadovezujući na dugu tradiciju pisanja, međusobnog referiranja, citiranja i prepisivanja. Slava južnoslavenskog imena evidentna je upravo kao prisutnost u relevantnoj literaturi, pa natuknica nerijetko počinje nekim bibliografskim zapletom: u slučaju Benkovića ili Nikole Dall'Arca to je polemika o mjestu i datumu rođenja, u slučaju Medulića neslaganje u pogledu autorskog identiteta djela i slično. O Kloviću su mišljenja

unisona, pa Kukuljević uvodnu identifikaciju Klovića kao »najslavnijeg sitnoslikara« u bilješci odmah na početku natuknice legitimira navođenjem superlativnih kvalifikacija u najvažnijoj bibliografiji.

Kukuljevićev diskurs, prije negoli kao biografski, ponajviše bi se mogao odrediti kao prikazivanje umjetnikova lika, života i djela u prostoru bibliografskog prezenta. Idealno govoreći posrijedi je nulta razina leksikografske naracije, koja dopušta miješanje žanrova *Guide* i *Vite*, ostajući žanrovski polifona. Na toj nadodređenoj razini način izlaganja u *Slovníku* može se strukturirati isključivo preko figure kretanja – putovanja prostorom literature, što je glavna distinktivna

kvaliteta koja Kukuljevićeve životopise razlikuje od starijeg modela *Vita*.⁷⁸ Upravo preko literature, odnosno kategorije literarnog izvora, umjetnik i njegovo djelo uspostavlja se kao predmet povijesne spoznaje.⁷⁹ Više negoli životopisac, Kukuljević je i u *Slovníku* primarno sakupljač i sastavljač biobibliografije južnoslavenskih umjetnika. Premda će njegov izbor i pod izlikom sakupljačke skrupuloznosti neminovno biti ideološki determiniran čin selekcije, njegovo nastojanje da se taj izbor aranžira i izvede na pozornici dostupne, više ili manje relevantne literature daje do znanja da je nacionalna umjetnička baština ostvariva i održiva isključivo kao konkurentno, kritički osporivo znanje.

Bilješke

1 Kukuljevićevim bibliofilskim i bibliografskim radom te strukturu i procesom nastajanja njegove knjižnice ponajviše su se bavili T. Jakić i P. Rogulja. Vidi: TOMISLAV JAKIĆ, Ivan Kukuljević – bibliofil i bibliograf, u: *Vjesnik bibliotekara Hrvatske*, 1–4 (1975.), 1–16. Isti, O postanku i sastavu biblioteke Ivana Kukuljevića, u: *Rad JAZU*, 324, 1962., 145–170; PETAR ROGULJA, Hrvatska nacionalna bibliografija i Ivan Kukuljević Sakcinski, Zagreb, 1989. Na važnost bibliofilije za Kukuljevićeve znanstvena istraživanja upozorili su i mnogi drugi autori, od T. Smičiklasa nadalje. – VIKTOR NOVAK, Ivan Kukuljević i Ivan Tkalčić na naučnim istraživanjima u Zadru, u: *Zadarska revija*, 3 i 4 (1954.–1955.). DUBRAVKA FRANKOVIĆ ima niz doprinosa vezanih uz Kukuljevićev leksikografski rad na području muzikologije (vidi bilj. 3).

2 IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, Jugoslavenska knjižnica Ivana Kukuljevića Sakcinskog u Zagrebu, Zagreb, 1867. Istovremeno izlazi i izdanje na francuskom: *Bibliothèque sud-slave de Jean Kukuljević-Sakcinski à Agram*. Nav. cit. str. 44.

3 Do sličnog zaključka dolazi i Dubravka Franković podrobno analizirajući Kukuljevićev leksikografski rad na primjeru natuknica posvećenih glazbenicima, te primjećuje da »više izvora ne mora značiti ujedno i više informacija« odnosno da je »poznavanjem i konzultiranjem drugih dvaju izvora potkrijepljena ozbiljnost ovog Kukuljevićevog pothvata.« Istraživanja muzikološkog segmenta *Slovníka* Dubravke Franković do sada su jedini doprinosi analizi metodologije Kukuljevićeve bioleksikografskog rada. – DUBRAVKA FRANKOVIĆ, O muzici u *Slovníku* umjetnikah jugoslavenskih Ivana Kukuljevića Sakcinskog, u: *Rad JAZU*, 409 (1988.), 255–281. Ista, Neke metode leksikografskog rada Ivana Kukuljevića Sakcinskog na muzičkom dijelu *Slovníka* umjetnikah jugoslavenskih, u: *Arti musices*, 1–2 (1994.), 149–171.

4 U Kukuljevićeve slučaju potraga za literaturom podrazumijeva i putovanja u realnom prostoru, što potencira iskustveni karakter stjecanja znanja.

5 U cjelini *Povjestnica umjetnosti i starinah* pod podnaslovom *Umjetnosti* poimence je navedeno 126 naslova, s napomenom na kraju da to područje sadrži oko 900 knjiga. Pod podnaslovom *Starine* navedeno je 37 naslova, s napomenom da ih je sveukupno 95; djela s područja numizmatike izdvojena su u zasebnoj cjelini (30); biografski leksikoni, životopisi, galerije uglednih ličnosti i slična biografska djela navedena su također zasebno – 89 naslova od ukupno 270. Čak 208 od sveukupno 513 naslova navedeno je u cjelini *Zemljo-narodo i putopis*. Tim cjelinama valja pribrojiti i djela navedena u zbirnim kategorijama poput različitih nacionalnih povijesti ili slavenske bibliografije, tj. različitih djela stranih autora koja se na bilo koji način tiču slavenskih zemalja, itd. Bibliografski raspon *Slovníka* rasprostire se čitavim tim prostorom, pa broj naslova relevantan za područje povijesnoumjetničkih interesa zapravo uvelike nadilazi brojku od 995 impliciranu cjelinom povijesti umjetnosti i starina.

6 TADIJA SMIČIKLAS, *Život i djela Ivana Kukuljevića Sakcinskog*, Zagreb, 1892., 27–28

7 TADIJA SMIČIKLAS (bilj. 6) 7; TOMISLAV JAKIĆ (bilj. 1) 1975., 3–4.

8 Vidi: Pogled u Štajersku, Beč, Peštu i Požun, u: *Danica*, 4–9, 1847.; Isti, Izvestje deržavnih poslanikah u Budim i Peštu u poslu primanja deržavnih pismah, parnicah, knjigah, rukopisah i starinah poslanih, u: *Novine dalmatinsko-horvatsko-slavonske*, 71, 1849., 281–282; Isti, Izvještaj o putu u Ljubljanu, Trst, Istru i Veneciju u svrhu istraživanja južnoslavenskih historijskih spomenika. Čitano na sjednici Društva za j. p. 8. VIII. 1851., u: *Narodne novine*, 186, 1851., 539; Isti, Izvještaj o putu po Italiji i Austriji u svrhu istraživanja južnoslavenskih historijskih spomenika, u: *Narodne novine*, 217, 1853., 605–606; *Neven*, 39, 1853., 617–620; *Arkiv*, 3, 1854., 334–338.

9 Kukuljevićeve navodi literature su neprecizni, nedosljedni i neujednačeni, što u njegovo vrijeme nije neuobičajeno. Bilo je

stoga nužno provjeriti i korigirati spomenute naslove, i to kada je bilo moguće prema originalnom djelu. Ako iz bilo kojeg razloga provjera nije bila moguća, tada se djelo navodi onako kako ga Kukuljević citira u *Slovníku* ili *Jugoslavenskoj knjižnici* (ukoliko je djelo ondje navedeno, a taj navod potpuniji). Za sve naslove koje Kukuljević sam posjeduje, odnosno koji su navedeni u katalogu Jugoslavenske knjižnice, u zagradi se donosi informacija o rednom broju navoda, cjelini u okviru koje se spominju itd. Budući da su puni naslovi mnogih djela kojima se Kukuljević koristi vrlo dugački, iz razloga ekonomičnosti oni se uglavnom navode skraćeno.

10

Kukuljevićeva istraživanja arhivske građe, primarno šibenskih, dubrovačkih, zadarskih, trogirskih prismohrana, donijet će čitav niz nepoznatih imena, no taj segment njegova rada izlazi iz okvira ovoga priloga.

11

PIETRO ZANI, Enciclopedia metodica critico-ragionata delle belle arti, Parma, 1817.–1824. (U *Jugoslavenskoj knjižnici* /dalje: J.k./ navedena u cjelini 20., A., br. 126, str. 46); GEORG K. NAGLER, Neues allgemeines Künstler-Lexicon, München, 1835.–1852. (J.k., 20., A., br. 86, str. 46); HEINRICH R. FÜSSLER, Allgemein Künstlerlexikon, Zürich, 1799. (J.k., 20., A., br. 38, str. 45); STEFANO TICOZZI, Dizionario degli architetti, scultori, pittori, intagliatori in rame ed in pietra, coniatori di medaglie, mosaicisti, niellatori, intarsiatori d'ogni età e d'ogni nazione, Milano, 1830–1833. (J.k., 20., A., br. 112, str. 46).

12

Imena izvlači i iz biografskih leksikona ograničenih na određenu zavičajnu sredinu ali podjednako iscrpnih, primjerice HENRICH R. FÜSSLER, Anallen der bildenden Künste für die österreichischen Staaten, Wien, 1802. (J.k., 20., A., br. 39, str. 45); FRANZ TSCHISCHKA, Kunst und Alterthum in dem österreichischen Kaiserthume, Wien, 1836. (J.k., 20., A., br. 114, str. 46); JOHANN B. WINKLER, Biographische und lit. Nachrichten von den Schriftstellern und Künstlern, welche in Steiermark geboren sind, Grätz, 1810. (J.k., 20., A., br. 124, str. 46).

13

Na ostavštinu Marka Dumanića Kukuljević nailazi u knjižnici kneza Garagnin-Fanfogne, vjerojatno tijekom boravka u Trogiru na putovanju u Dalmaciju u jeseni 1854. godine. Rukopis se ne navodi pod njegovim naslovom *Sinopsis virorum illustrium Spalatensium*, već samo kao *Notizie manoscritte*.

Marko Dumanić (Dumanneo, 1628.–1701.) kao svećenik s doktoratom građanskog i crkvenog prava (studij u Rimu 1653.–1656.) obavljao je niz funkcija u Splitskom kaptolu. Od mladosti se zanimao arheologijom i epigrafikom; tijekom života sakupio je znatnu biblioteku knjiga, rukopisa i povijesnih dokumenata. Baveći se svjetovnom i crkvenom poviješću Splita i Dalmacije zamislio je oveće biobibliografsko djelo, koje nije uspio dovršiti. Sačuvani dio o znamenitim Splitsanima (*Sinopsis virorum illustrium Spalatensium*) nadopunio je Jerolim Dumanić, a objavio A. Čikarelić. Usp. HBL, sv. 3, 700.

14

S Crijevićevim rukopisima susreo se radeći u arhivu dominikana u Dubrovniku tijekom putovanja u jeseni 1856., o čemu i izvještava u *Izvjescu* koje podnosi na sjednici Društva (Izjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim (s osobitim obzirom na slavensku književnost, umjetnost i starine), u: *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, 4, 1857., 333. U *Slovníku* Crijevićevo rukopisno

djelo navodi kao *Bibliotheca Scriptorum Ragusinorum*. U svojoj vlastitoj biblioteci posjedovao je prijepis I. M. Matijaševića i A. Agića (J.k., Rukopisi, 4., br. 9, str. 11).

15

SEBASTIANO DOLCI, Fasti litterario-Ragusini sive Virorum litteratorum, qui usque ad annum MDCCLXVI in Ragusina claruerunt ditione, prospectus alphabetico ordine exhibitus, et notis illustratus, Venetiis, 1767.

16

Appendini mu je vjerojatno poznat od mladosti. Uz kapitalno biografsko djelo *Notizie storico-critiche sulle antichità storia e letteratura de Ragusei* objavljeno u Dubrovniku 1803., primjerak kojega i sam posjeduje (J.k., 19., a), br. 3, str. 42), koristi se i drugom Appendinijevom biografskom zbirkom *Memorie spettanti ad alcuni uomini illustri di Cattaro* (Dubrovnik, 1811.)

17

PIETRO STANCOVICH, Bibliografia degli uomini distinti dell'Istria, Trieste, 1828.–1829. (J.k., 22., br. 73, str. 48).

18

FRANCESCO CARRARA, Uomini illustri di Spalato, Spalato, 1846. (J.k., 22., br. 17, str. 47)

19

ANDREA CICCARELLI, Opuscoli riguardanti la storia degli uomini illustri di Spalato, e di parecchi altri Dalmati, Ragusa, 1811. (J.k., 22., br. 20, str. 47).

20

SIMONE GLIUBICH, Dizionario biografico degli uomini illustri della Dalmazia, Wien, 1856. (J.k., 22., br. 34, str. 48). Djelo svog suvremenika i poznanika objelodanjeno dvije godine prije *Slovníka* Kukuljević navodi u natuknicama o Pavlu Gučetiću, Nikoli Lažaniću, Antunu Mariji Lornji, Ivanu Nikoli Nakić-Vujnoviću, Matiji Pončunu, Girolamu da Santacroceu. U tom kontekstu zanimljiva je primjedba Dubravke Franković da je Kukuljević »iz razloga koji se mogu naslutiti, ali ne i potvrditi – propustio postupiti leksikografski korektno« buduću da u natuknicama o glazbenicima nijednom ne navodi Ljubićevo djelo: »Kukuljević nijednom – bar u djelu Slovníka koji se odnosi na muzičku umjetnost – ne citira, ni na bilo koji drugi način pokazuje da poznaje srodni rad svog suvremenika...« Suparništvo, čiji se razlozi ne nalaze samo u »srodnom polju znanstvenih interesa, rada i djelovanja« već primarno u ideološkim razmimoilaženjima unutar njega, doći će do izražaja izvan konteksta Kukuljevićeva rada na *Slovníku*, prvenstveno u konfliktu koji je izbio povodom izdavanja Ljubićevo »Ogledala«, a koji reflektira, dakako, političke antagonizme vremena koji nadilaze njihovo osobno suparništvo. Za Kukuljevićev odnos prema Ljubiću usp. VINKO VALČIĆ – MILAN ŠKRBIĆ, Geneza Ljubićevo »Ogledala...« u svjetlu razvitka nacionalnog pokreta u Dalmaciji, u: *Radovi Filozofskog fakulteta u Zadru*, 1, 1960.–1961., 170–195. Premda se »suparništvo« između Kukuljevića i Ljubića razvija upravo u desetljeću rada i pripreme *Slovníka*, ono samo po sebi ne objašnjava zašto je Kukuljević propustio citirati Ljubića u natuknicama o glazbenicima kad ga istovremeno navodi u natuknicama o likovnim umjetnicima. DUBRAVKA FRANKOVIĆ (bilj. 3), 1994., 161–162.

21

Važnost uspostave kontinuiteta s djelima lokalnih biografa ističe i D. Franković: »Važnost Slovníka treba potražiti i u njegovoj povezanosti s djelima starijeg biografskog rada na našem tlu. (...) Djela Valvasora, Cerve, Appendinija, Stankovića, Carrare, Ljubića, na primjer, bila su među prvima u 17., 18. i 19. stoljeću

u nas u kojima je biografija neke ličnosti, povijest nekoga grada ili regije napisana na temelju izvorne građe. Taj novi odnos prema prošlosti (...) bio je sasvim prihvatljiv Kukuljeviću modernom građanskom shvaćanju znanstvenog pristupa u interpretaciji historije, njenih događaja i ličnosti. Slovník, dakle, predstavlja kontinuitet historijskog razvoja hrvatske biografske leksikografije i temelj je njenu modernom razvitku.« – DUBRAVKA FRANKOVIĆ (bilj. 3), 1988., 281.

22

DANIELE FARLATI, *Illyricum sacrum*, Venetiis, 1751.–1800. (J.k., 7., br. 9, str. 24); LUCIUS, *De Regno Dalmatiae et Croatiae libri VI*, Francofurti, 1859. (J.k., 8., e), br. 145, str. 29).

23

Na rukopisna djela Pavla Andreisa Kukuljević nailazi u knjižnici Garagnin-Fanfogna u Trogiru (vidi: Izvjestje o putovanju po Dalmaciji u jeseni godine 1854., u: *Neven*, 17–18, 1855.), gdje pronalazi i druga djela i arhivsku građu vezanu uz povijest Trogirske i Splitske biskupije. Andreisov rukopis o kultu Ivana Trogirskog u *Slovníku* navodi kao *Historia de Transitione corporis S. Joannis Traguriensis*. Rukopis nije naveden u *Jugoslavenskoj knjižnici*, pa nema dokaza da je Kukuljević sam posjedovao primjerak nekog prijepisa. Djelo je objelodanio tek A. Bakotić u Zadru 1927. pod naslovom *Translazine di san Giovanni vescovo di Traù*.

24

Premda su se Fondrinim djelom o relikviji sv. Šimuna u rukopisu služili mnogi pisci, Kukuljević u *Slovníku* navodi suvremeno izdanje C. F. Bianchija i G. Ferrarija Cupillija. Vidi: LORENZO FONDRA, *Istoria della insigne reliquia di San Simeone profeta che si venera in Zara*, Zara, 1855.

25

GIACOMO LUCCARI, *Copioso ristretto degli Annali di Ragusa*, Venetia, 1605. (J.k., 8., e), br. 144, str. 29). Osim venecijanskog, Kukuljević posjeduje i kasnije dubrovačko izdanje iz 1790.

26

SERAFINO RAZZI, *La Storia di Raugia*, Lucca, 1595. (J.k., 8., e), br. 193, str. 30).

27

Prema navodu u *Jugoslavenskoj knjižnici*, *De Diversisovo* rukopisno djelo posjeduje u recentnom prijepisu (J.k., Rukopisi, 3., br. 33, str. 9: DIVERSIS de QUARTIGIANIS PHILIPPI, *Situs aedificatorium, politicae et laudabilium consuetudinum inclytae civitatis Ragusii ad ipsius Senatam descriptio, anno 1438–1440. Accedunt Orationes eiusdem auctoris*. Cod. Copiae recentioris f.). Moguće da je prijepis djelomično napravio i sam za vrijeme boravka u Dubrovniku 1856., kada je prepisao veliku količinu različita rukopisnog i arhivskog materijala, ili ga je naručio od nekog od svojih suradnika. *De Diversisovo* djelo mu je tada već svakako poznato budući da ga spominje kao izvor koji atribuirao tzv. Eskulapov kapitel graditelju Onofriju iz Napulja. Usp. Izvjestje o putovanju kroz Dalmaciju u Napulj i Rim s osobitim osvrtom na slavensku književnost, umjetnost i starine, u: *Arhiv za povjestnicu jugoslavensku*, 5, 1857., 334.

28

Navod u *Slovníku* prema primjerku koji sam posjeduje: THOMA ARCHIDIACONO di Spalato, *Historia delli Pontifici Salonitani e Spalatini*. Cod. saec. XVI. f. (J.k., Rukopisi, 3., br. 123, str. 11).

29

Sva djela Kukuljević posjeduje u vlastitij biblioteci: KOVACEVIĆ THOMAS Can. Zagreb., *Catalogus Praesolum et Canonico-*

rum Zagrabensium cum Miscellaneis historicis, saec. XVII f. (J.k., Rukopisi, 2., br. 14, str. 8); LEVAKOVICH RAPHAELIS, *Historia episcopatus ac dioecesis ecclesiae Zagrabensis*, saec. XVIII (J.k., Rukopisi, 2., br. 18, str. 8); BENGER NICOLAI, *Annalium eremicoenobiticorum ordinis Fratrum eremitarum s. Pauli Primi eremitaie, Posonii*, 1743. (J.k., 7., br. 2, str. 24). Navedeno djelo jedini je, u Bratislavi objavljen, dio Bengerovih anala pavlinskoga reda. Osim toga, Kukuljević navodi i rukopisnu kroniku Lepoglavskog samostana, koju također posjeduje. BENGER NICOLAI, *Synopsis historico-chronologica monasterii Lepoglavensis ordinis s. Pauli eremitaie in provinciae Croato-Slavoniae*. Cod. Chart. s. XVIII (J.k., Rukopisi, 2., br. 3, str. 7).

30

BONFINIUS (MARKO ANTONIJE BONFINI), *Rerum Hungaricarum decades*. U J.k. navedeno lajpciško izdanje iz 1771., u: 9., br. 13, str. 36; NICOLAI ISTHUANFFI (MIKLOS ISTVÁNFY), *Historiarum de rebus Hungaricis libri XXXIV ab anno 1490 ad annum 1605*. U J.k. navedeno izdanje iz 1758. (Beč), u: 9., br. 60, str. 37; LUDOVICUS TUBERO (LUDOVIK CRIJEVIĆ TUBERON), *Comentaria de Temporibus suis*. U J.k. navedeno dubrovačko izdanje iz 1790., u: 8., e), br. 247, str. 31.

31

Ime Jakova Statilića do danas se nije pridružilo nekom konkretnijem tragu o njegovu djelu. Usp. CVITO FISKOVIĆ, *Umjetničke veze Madžarske i Dalmacije u srednjem vijeku i renesansi*, u: *Mogućnosti*, god. 4–5 (1965.), 493–509; IGOR FISKOVIĆ, *Likovna kultura ugarsko-hrvatskih krajeva u Korvinova doba*, u: *Mogućnosti*, god. 11 (1990.), 1134–1144.

32

Kukuljeviću je Filareteov traktat poznat u latinskom prijevodu M. Bonfinija odnosno po rukopisu iz knjižnice Sv. Marka, što ga u *Slovníku* navodi kao *Architectura e maeterna in linguam latinam conversa per Antonium Bonfinium*. Kukuljević se poziva na mjesto u predgovoru Filareteova traktata gdje pored ostalih umjetnika koji su radili na toskanskom kneževskom dvoru spominje »Neque ex Dalmatia Traguriensis Hispaniaque, defuere statuarii, neque ex Istria Dominicus«. Prvoga Kukuljević identificira sa Statilićem, za drugoga pretpostavlja da je identičan s Dominikom Kopraninom (di Capodistria), kojega spominje Zani, premda mu posvećuje posebnu natuknicu kao Dominiku Istraninu. Do informacija dolazi vjerojatno preko Morellijeve bibliografije, koju također navodi kao izvor: JACOBI MORELLI, *Bibliotheca manuscripta graeca et latina*, Bassano, 1802.

33

Zanimljivo je spomenuti da uz ostale izvore za umjetnike antičkoga vremena Kukuljević kao važno mjesto ističe i djelo *De Pictura veterum* nizozemskoga humanista Franciscusa Juniusa (1590.–1677.), autora čija je *fortuna critica* od nastanka do danas u više navrata mijenjala smjer. U svoje je vrijeme bio nezaobilazno štivo za svakog ljubitelja umjetnosti, a svakako onoga koji se zanimao klasičnom umjetnošću i arheologijom. Reputacija mu naglo pada tijekom 18. stoljeća, a određeni ga je senzibilitet tijekom 19. stoljeća na kraće vrijeme ponovo izvukao iz zaborava. Očito da je taj moment uhvatio i Kukuljević, pa bi tema recepcije Juniusova djela u Kukuljevića mogla biti znakovita za njegov kulturni svjetonazor u cjelini. U *Slovníku* i katalogu navedeno kao JUNII FRANCISCI, *De Pictura veterum*, Rotersdami, 1691.; J.k., 20., A., br. 59, str. 45.

34

U bibliografiji *Slovníka* navodi sljedeća djela: ANTONIO MARIA VICENZO CELIO CEGA, *La chiesa di Traù*, Spalato, 1855. (djelo

u rukopisu); DONATO FABIANICH, Memorie storico-letterarie di alcuni conventi della Dalmazia, Venezia 1845. (J.k., 19., br. 32, str. 42); isti, Alcuni cenni sulle scienze e lettere dei secoli passati in Dalmazia, Venezia, 1843.; FRANCESCO CARRARA, De' scavi di Salona nel 1846., Padova, 1847.; isti, Chiesa di Spalato un tempo Salonitana, Trieste, 1844.; FRANCESCO LANZA, Dell' antico Palazzo di Diocleziano in Spalato, Trieste, 1855.

Premda naslove ne navodi poimence, u *Jugoslavenskoj knjižnici*, spominje da ima mnoga Carrarina i Lanzina djela o arheološkim istraživanjima (J.k., 20., B., br. 16, str. 47).

35

GIOVANNI LOVRICH, Osservazioni sopra diversi pezzi del viaggio in Dalmazia del Sign. Abate Alberto Fortis, Venezia, 1776. (J.k., 24., br. 109, str. 50). Kukuljević inače čita prvi njemački prijevod integralne verzije Fortisova djela (tj. talijanskog izdanja iz 1774.): FORTIS ALBERTO, Reise in Dalmatien, Bern, 1776. (J.k., 24., br. 56, str. 49). Fortis će u kontekstu *Slovníka* biti prisutan doduše tek marginalno, potvrđujući rodno mjesto Rote Kolunića i posredno, preko Lovrića, koji će nacionalnoj povijesti umjetnosti ostaviti u naslijeđe ime priučenog lokalnog majstora Ivana Matica iz Sinja – lik bez djela koji je do danas opstao u nacionalnoj leksikografiji.

36

JACQUES CONCINA, Voyages dans la Dalmatie Maritime, Alvisopoli, 1810. (J.k., 24., br. 33, str. 49). Od četiri izdanja ovoga popularnog putopisa, koji se nadovezuje na tradiciju fortisovskih interesa arheologa i putopisca Giacoma Concine, dva su izašla na francuskom. Naveden u natuknici o Pončunu.

37

Većinu djela putopisaca i drugih pisaca o južnoslavenskom geografskom i kulturnom prostoru Kukuljević vjerojatno dobiva preko Valentinelli, u čijoj su *Bibliografiji* većinom i navedeni (vidi: GIUSEPPE VALENTINELLI, Bibliografia della Dalmazia e del Montenegro, Zagreb, 1855.). Kukuljević se u *Slovníku* djelima putopisnog tipa najčešće koristi i navodi ih u natuknicama o talijanskim majstorima čija se djela nalaze i u Dalmaciji ili koji su djelovali u Dalmaciji, primjerice o Micheleu i Giangiolamu Sanmicheliju, Onofriju della Cavi, Girolamu Santacroceu itd. Najčešće navodi sljedeće autore, odnosno naslove: IDA von DÜRRINGSFELD, Aus Dalmatien, Praha, 1857. (J.k., 24., br. 47, str. 49); J. G. KOHL, Reise nach Istrien, Dalmatien und Montenegro, Dresden, 1851. (J.k., 24., br. 99, str. 50); FRANZ PETTER, Das Königreich Dalmatien, mit Karten, Ansichten der Städte..., Wien, 1841. (J.k., 24., br. 132, str. 51); Sir J. GARDNER WILKINSON, Dalmatia and Montenegro, with journey to Mostar in Herzegovina, and remarks on the Slavonic nations, the history of Dalmatia and Ragusa, the Uskoks, London, 1848. Za područje Kranjske poslužio mu je putopis: HEINRICH COSTA, Reiseerinnerungen aus Krain, Laibach 1848. (J.k., 24., br. 36, str. 49).

38

JOHANN WEIKHARD VALVASOR, Die Ehre des Herzogthums Crain, Nürnberg, 1689.; isti, Topographia archiducatus Carinthiae antiquae et modernae completa, Nürnberg, 1688. (drugo prošireno izdanje; J.k., 8., e), br. 252, 253, str. 31).

39

Kukuljević na Dolničarevo djelo nailazi i iz njega prepisuje podatke radeći u knjižnici Ljubljanskoga sjemeništa i u Gimnazijalnoj knjižnici. Vidi: Bilježnica naslovljena kao *Zapisnik IV*, vjerojatno s putovanja u Ljubljano, Trst, Veneciju 1851., Arhiv HAZU pod br. XV 23/D VIII 2; JOANNIS ANTONII THALNITSCHER,

Descriptio Topografica urbis Labacensis. Dolničarova rukopisna djela objavljena su tek krajem 19. i u 20. stoljeću. Kukuljević posjeduje rukopisni prijepis djela koje navodi u *Slovníku* (J.k., Rukopisi, 6., br. 5, str. 12).

40

ANTON LINHART, Versuch einer Geschichte von Krain und den übrigen Ländern der südlichen Slaven Oesterreichs, Laibach, 1788.–1791. (J.k., 8., e), br. 142, str. 29).

41

»U lěpoj sbirci pokojnoga baruna Erberga, u njegovu gradu Dolu (Lustthalu), dvije ure za Ljubljanom, našo sam stvarih, osobito umotvorah, kojim se tu nadao nisam. Tu sam imao priliku oboгатiti i svoj slovník umětnikah jugoslavenskih s imeni nekih dosad mi nepoznatih slovenskih umětnikah, a još više sam umnožio imenik umotvorah što ih naši umětnici izumiše. Pokraj lěpog musea ili sbirke starinah i umotvorah, ima tu i važna knjižnica i bogati arkiv, i s toga světujem svakoga izpitatelja slavenske pověstnice, da na svom putu kroz Ljubljano u Italiju nezaboravi zaviriti u sbirku Dolsku, gdje će koješta naći, što drugdje zabadava traži«. Vidi: Najnovije putovanje g. Ivana Kukuljevića u poslu istraživanja jugoslavenskih staropověstnih spomenikah, u: *Neven*, 53 (1853.), 617–620; Bilježnica sa zapisima u Arhivu HAZU, pod br. XV 23/D VIII 11. Uz djela koja nalazi u zbirci baruna Erberga u Dolu u *Slovníku* navodi kao izvor i njegovo rukopisno djelo *Versuch eines Entwurfes zu einer Literargeschichte für Krain*, čiji primjerak prijepisa također posjeduje (J.k., Rukopisi, 4., br. 13, str. 11).

42

Za područje Koroške to su ponajviše djela H. Hermanna. – HEINRICH HERMANN, Handbuch der Geschichte des Herzogthums Kärathen in Vereinigung mit den österreichischen Fürstenthümern, Klagenfurt, 1843. (J.k., 8., e), br. 113, str. 29); isti, Klagenfurt wie es war und ist, Klagenfurt, 1832.

43

Danas združena zajedno s kolekcijom Dvorske knjižnice čini osnovni umjetnički kapital Albertine.

44

I grafičku zbirku te zbirku crteža kao i kolekciju starih majstora zbirke Esterházy 1865., odnosno 1871., otkupila je mađarska vlada, te je otvorena za javnost kao Budimpeštanska nacionalna galerija.

45

Julio Klovio, hrvatski slikar. Prinesak k historii ilirskoga slikarstva, u: *Danica horvatska, slavenska i dalmatinska*, 3, 1847., 9–10.

46

Jedan od često navodenih naslova u *Slovníku* bit će, primjerice, Heineckenov *Dictionnaire des artistes, dont nous avons des estampes*, Leipzig, 1778.–1790.

47

Poznati katalog Adama Bartscha *Peintre-graveur* prvi je koji se ne temelji na razvrstavanju građe pojedinačne zbirke, nego grafičke umjetnosti u cjelini.

48

Leksikoni monogramista kao jedinični identifikacijski kriterij uzimaju potpis odnosno monogram.

49

ADAM BARTSCH, Le peintre graveur, Vienne, 1803.–1821. Kukuljević ga često jednostavno navodi kao »Bartschov katalog«.

U Arhivu HAZU čuvaju se bilježnice u koje prepisuje iz Bartscha, npr. pod sign. XV 23/D VIII 8. – FRIEDRICH BARTSCH, Die Kupferstichsammlung der k.k. Hofbibliothek in Wien, Wien, 1854. (J.k., 20., A., br. 10, str. 45).

50

JOHANN ADAM RITTER von BARTSCH, Catalogue raisonné des desseins originaux de plus grands maitres anciens et modernes qui faisoient partie du cabinet de feu le prince Charles de Ligne (...), Vienne, 1794.; FRANCOIS BRUILLOT, Catalogue raisonné des estampes du cabinet de feu Mr. le bar. D'Aretein (...), Munich, 1827.; MICHEL HUBER, Catalogue Raisonné des Estampes du Cabinet de feu Monsieur Winkler, Leipzig, 1810.; ANTONIO NEUMAYR, Collezione Manfredini di classiche stampe, Venezia, 1833. Kukuljević ne navodi poimence spomenute kataloge, ali oni su vjerojatno implicirani pod zbirnim navodom *Catalogah prieko 50 raznih galeriah i sbirkah umjetnostih* u cjelini 20., A., br. 21, str. 45.

51

PIERRE FRANCOIS BASAN, Dictionaire des Graveurs anciens et modernes depuis l'origine de la Gravure (...), Paris, 1767. (J.k., 20., A., br. 11, str. 45); JOSEPH HELLER, Lexicon der vorzüglichsten Kupferstecher, Formschneider und Xilographen (...), Bamberg, 1825. (J.k., 20., A., br. 51, str. 45); HUBER und ROST, Handbuch für Kunstliebhaber und Sammler über die vornehmsten Kupferstecher und ihre Werke (...), Zürich, 1796.–1808. (J.k., 20., A., br. 56, str. 45); GIOVANNI GORI GANDELINI, Notizie storiche degli intagliatori (...), Siena, 1808.–1815.

52

FRANCOIS BRUILLOT, Dictionaire des monogrammes, marques, migurées, lettres, initiales, noms, abrèges etc., Munich, 1832.; JOSEPH HELLER, Monogrammen Lexicon (...), Bamberg, 1831. (J.k., 20., A., br. 52, str. 45); GEORG K. NAGLER, Die Monogrammistens (...), München, 1858. (J.k., 20., A., br. 86, str. 46). Osim što ih je s vremenom nabavio za vlastitu biblioteku, iz većine navedenih djela Kukuljević bilježi tijekom rada u bečkim i drugim knjižnicama i zbirkama, usp. npr. Arhiv HAZU sign. XV 23/D VIII 8; XV 23/D VIII 5 itd.

53

FRANCESCO ZANOTTO, Pinacotheca della Imp. Reg. Accademia Veneta delle Belle Arti, Venezia, 1830.–1834. (navod prema *Slovníku*); LUIGI BARDI, Galleria Pitti illustrata, Firenze, 1842. (navod prema *Slovníku*); Galerie de Feu s. e. le cardinal Fesch. Catalogue raisonné des Tableaux de cette Galerie (...), Rome, exposition publique, palais Falconieri, 1844.; ALBRECHT KRAFT, Verzeichniss der kais. kön. Gemälde-Gallerie im Belvedere zu Wien, Wien, 1855.

54

FRANCESCO SANSOVINO e GIOVANNI STRINGA, Venetia città nobilissima et singolare descritta (...), Venetia, 1604. Pod tim skraćenim naslovom Kukuljević navodi djelo u *Slovníku* i u *Knjižnici*. Većina djela posvećenih Veneciji i njezinoj kulturnoj baštini koja se mogu ugrubo podvesti pod kategoriju vodiča ili monografije grada u J.k. neće biti navedena u cjelini *Umjetnosti*, već u cjelini *Povjestnica Mletačka* (J.k., 10., br. 49, str. 39). Tek neki specijalistički vodiči bit će uvršteni u cjelinu *Umjetnosti*, dok će većina drugih putopisnih i sličnih djela biti navedena u cjelini *Zemljo-narodo i putopis*.

55

DOMENICO MARTINELLI, Il Rittrato di Venezia (...), Venezia, 1684.

56

ANTONIO MARIA ZANETTI, Della pittura Veneziana e delle opere pubbliche dei Veneziani Maestri, Libri V., Venezia, S. Benedetto, 1771. (J.k., 20., A., br. 125, str. 46).

57

ERMOLAO PAOLETTI, Il Fiore di Venezia (...), Venezia, 1839. (J.k., 10., br. 40, str. 39).

58

GIANANTONIO MOSCHINI, Guida per la Città di Venezia (...), Venezia, 1815.

59

EMMANUELE ANTONIO CICOGNA, Delle Iscrizioni Veneziane (...), Venezia, 1824.

60

FRANZ KUGLER, Handbuch der Geschichte der Malerei, Berlin, 1847.; isti, Handbuch der Kunstgeschichte, Stuttgart, 1856. (J.k., 20., A, br. 62 i 63, str. 45); CARL J. F. SCHNAASE, Geschichte der bildenden Künste, Düsseldorf, 1843.–1864.

61

JOHANN DOMINICUS FIORILLO, Geschichte der Malerei, Göttingen, 1801. (J.k., 20., A, br. 35, str. 45). Fiorillova povijest slikarstva zapravo je četverotomni dio edicije pod naslovom *Geschichte der Künste und Wissenschaften* (...) i izlazi od 1798. do 1806..

62

LEOPOLDO CICOGNARA, Storia della scultura dal suo Risorgimento in Italia fino al secolo di Canova, Venezia, 1813.–1818., Prato, 1823.–1825.

63

WILHELM LÜBKE, Geschichte der Architektur von den ältesten Zeiten bis auf die Gegenwart, Leipzig, 1855. (J.k., 20., A, br. 71, str. 45).

64

Kukuljević u *Slovníku* navodi kao LUIGI LANZI, Storia Pittorica della Italia dal risorgimento delle belle arti fin presso al fine del XVIII secolo, Milano, 1823. (posrijedi je šesto izdanje djela; J.k., 20., A, br. 65, str. 45; prvi put izdano 1795.–1796.).

65

PIETRO SELVATICO, Sulla Architectura e sulla Scultura in Venezia (...), Venezia, 1847. (J.k., 20., A, br. 103, str. 46).

66

Vidi *Predgovor*, u: IVAN KUKULJEVIĆ SAKCINSKI, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, Zagreb, 1858.

67

Ibidem.

68

Na stroge kritičke ocjene Theodora Sickela i Franje Račkoga Kukuljević odgovara kako »stroga dužnost i zadaća sabiratelja i izdavatelja« nije »potanko izpitati i konačni sud izreći o svakoj listini na koju je tkogodj sumnju bacio, jer mu ima glavna svrha biti, da što podpunijeg i bogatijeg gradiva sakupi«, te zaključuje: »Konačno pako proučavanje o istinitosti listinah, imade se svakako propustiti budućnosti, osobito kod nas Hrvatah, koji kao početnici u kritičkom pisanju povjesti, imamo za sada jedino sabirati povjestne spomenike, pa tek s vremenom izključivati iz njih ono, što ćemo moći dokazati da je sumnjivo i lažljivo.« – IVAN KUKULJEVIĆ, *Odgovor Dru. Račkomu na ocjenu moga*

Diplomatičkoga sbornika, knj. I, u Radu knj. XXVII, u: *Arkiv za povjestnicu jugoslavensku*, XII, 1875., 111–118.

69

LUDWIG WINKELMANN, Neues Malerlexicon zur näheren Kenntnis alter und neuer guter Gemälde, nebst den Monogrammen, Augsburg, 1842.

70

FILIPPO DE BONI, Biografia degli Artisti, Venezia, 1848. (1840.). J.k., 20., A, br. 14, str. 44.

71

Kukuljević u *Slovníku* navodi Vasarija u dva izdanja: VASARI GIORGIO, Vite de più eccellenti Pittori, Scultori ed Architetti, Livorno 1767. (Firenze 1772.) i suvremeno njemačko popularno izdanje *Leben der ausgezeichnetsten Maler, Bildhauer und Baumeister*, Stuttgart 1832. (J.k., 20., A, br. 117, 119, str. 46). Za informacije o Kloviću, međutim, koristi se i sijenskim izdanjem iz 1793. s komentarima Guglielma Della Valle, koji u okviru Klovićeva životopisa donosi i Klovićevo pismo nizozemskoj sitnoslikarici Lievine Teerlinck. Usp. MILAN PELC, bilj. *Kukuljevićev Klović*, u: Klovićev zbornik, Zagreb, 2001., 102. Ako ne prije, s Della Valleovim izdanjem Vasarija sreće se po dolasku u Rim. U Arhivu HAZU sačuvana je bilježnica s rimskim zapisima, sign. XV 23/D VIII 12.

72

FILIPPO BALDINUCCI, Notizie De'Professori del Disegno da Cimabue fin qua (...), Firenze, 1681.–1702. (J.k., 20., A, br. 7, str. 44–45).

73

GIOVANNI BAGLIONE, Le Vite de Pittori, Scultori et Architetti (...), Roma, 1643. (posrijedi je prvo izdanje djela; J.k., 20., A., br. 5, str. 44).

74

GUGLIELMO DELLA VALLE, Lettere Senesi sopra le belle arti, Venezia, 1782.

75

Vidi: SANJA CVETNIĆ, *Valente fu questo pittore, dica ognuno che vuole*: Federico Benković u tri biografske bilješke iz 18. stoljeća, u: *Radovi Instituta za povijest umjetnosti*, 27, 2003., 207–215.

76

ANTOINE JOSEPH DÉZALLIER D'ARGENVILLE, Abrégé de la vie des plus fameux peintres, Paris, 1745. Kukuljević se služi njemačkim prijevodom pod naslovom *Leben der berühmtesten Maler* (Leipzig, 1767.) (J.k., 20., A, br. 4, str. 44).

77

M. PILKINGTON, The Gentelmans and connoisseurs Dictionary of Painters, London 1798. (usp. bilježnicu u Arhivu HAZU pod sign. XV 23/D VIII 1).

78

Blizak je zaključak Dubravke Franković: »Citira literaturu i s namjerom da informira čitaoca o raznolikosti izvora za povijest naše muzike, a ne samo o podrijetlu podataka u svojim tekstovima.« DUBRAVKA FRANKOVIĆ (bilj. 3, (1994.), 170.).

79

Način na koji se koristi literaturom zapravo dokida ne samo nedvosmisleni distinkciju sekundarnog i primarnog izvora, već i samog predmeta interesa i njegova literarnog posredovanja (u literaturi). Do sličnog zaključka dolazi i D. Franković ističući da Kukuljević »upotrebljava termin *izvor* i kada se radi o *neposrednom* izvoru, to jest građi, i *posrednom* – literaturi o toj građi«. DUBRAVKA FRANKOVIĆ (bilj. 3, 1994.), 170. Ibidem.

Summary Ivana Mance

Kukuljević *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*: History of Art as Bibliographical Universum

Ivan Kukuljević Sakcinski was one of the central figures of Croatian political and cultural life around the middle of 19th c., frontman of national and panslavic movement assumed by the social and intellectual elites in Slavic countries in Austro-Hungarian monarchy (that culminated on the eve of 1848 revolution but persisted in its wake as well). His interest in art history was a part of the general project of constitution of national identity on the historical consciousness and the sense of cultural tradition. It resulted in one of the first lexicographical works in the field of art history: *Slovník umjetnikah jugoslavenskih* (The dictionary of South-Slavic artists), published in 1858. Article deals with the *Slovník* from the point of its bibliography: specifically as bibliographical undertaking *Slovník* can be acknowledged as scientifically and epistemologically significant in its times. Kukuljević's ability in using the broad repertoire of literature, affirms that bibliographical reference has become indispensable distinctive

quality of historiographical knowledge as founded on the empiricistic category of primary and secondary sources, adding to the whole project an important ideological dimension of "founding again" yet unknown or alienated national treasure. Consulted literature considered not primarily expert literature in the field of European art history and archeology, but also a wide range of literature that yet had never been used as a material for art historical research – from the older historiographic and biographic works to the popular travel guides and art-connoisseurs travelogues. Establishing a specific scholarly interest on such a dynamic research in a broad field of reference, Kukuljević laid down the new paradigm of writing the art history and historiography in general.

Key words: Ivan Kukuljević Sakcinski, *Slovník umjetnikah jugoslavenskih*, bibliography, history of art, cultural history